

Roman Bartnicki

"Jezus Chrystus jako ARCHE :
protologia chrystologiczna
pierwotnej tradycji apostoelskiej
Nowego Testamentu w interpretacji
rdzenia arch-", Józef Kozyra,
Katowice 2001 : [recenzja]

Studia Theologica Varsaviensia 40/1, 190-195

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wodnił, że autora Łk–Dz nie interesował historyczny stan rzeczy. A zatem cel prezentacji był teologiczny. Dla Łukasza głównym informatorem na temat stronnictwa faryzeuszy był św. Paweł, który zresztą chlubił się z tego, że do tego stronnictwa kiedyś należał. Ten obraz był pozytywny. Łukasz zatem ukazuje przeważająco przychylny pogląd o faryzeuszach.

Są to wszystko własne argumenty i przemyślenia ks. Rakociego. Nie ulega najmniejszej wątpliwości, że Autor w znakomity sposób opanował posługiwanie się w swojej pracy metodą narratywną i historii tradycji. Ta znajomość najnowszych metod badawczych Biblii oraz umiejętność posługiwania się nimi stawia go w rzędzie najlepszych biblistów młodszego pokolenia. W pracy wykorzystał bardzo obszernie literaturę przedmiotu, głównie obcojęzyczną, co zresztą jest rzeczą zupełnie zrozumiałą, gdyż w Polsce nie było na ten temat żadnych opracowań. Na uwagę zasługuje oryginalność podjętego tematu i sposób rozwiązywania postawionego problemu. Biblistyka polska wzbogaciła się o poważną, dojrzałą rozprawę naukową.

Ks. Roman Bartnicki

Ks. Józef Kozyra, Jezus Chrystus jako ARCHE. Protologia chrystologiczna pierwotnej tradycji apostoelskiej Nowego Testamentu w interpretacji rdzenia arch- (Rozprawy Instytutu Teologiczno-Pastoralnego w Katowicach t.4), Księgarnia św. Jacka, Katowice 2001, ss. 334.

Rozprawa ks. J. Kozyry składa się z: Wstępu (s. 17-26), czterech rozdziałów (s. 27-269), Zakończenia (s. 270-276), Streszczeń w jęz. niemieckim i włoskim (s. 277-282), Wykazu skrótów (s. 283-287), Bibliografii (s. 288-334).

We Wstępie autor wychodzi od słusznego spostrzeżenia, że wśród wielu tytułów przypisywanych w Nowym Testamencie Jezusowi, zarówno ukazujących Jego różne funkcje, jak i Jego relacje do Boga, istotną grupę stanowią tytuły związane z Jego pierwszeństwem, podkreślające Jego preeminencję. Są one przedmiotem badań działu chrystologii, zwanego protologią chrystologiczną. Ideę pierwszeństwa i preeminencji Jezusa Chrystusa w Nowym Testamencie najczęściej wyrażają słowa związane z rdzeniem *arch-*. Wśród różnych opracowań chrystologii Nowego Testamentu ks. Kozyra słusznie wyodrębnił prace U. Lattaniego i J.F. Bonnefoy'a, gdyż pierwszy z tych autorów zajmuje się uniwersalnym pierwszeństwem Chrystusa w Piśmie św., drugi – pierwszeństwem Chrystusa w Piśmie św. i Tradycji. Jednak U. Lattanzi analizuje tylko kilka tekstów i tytułów chrystologicznych; Bonnefoy zajął się głównie tytułem „Pierworodny” w listach św. Paw-

ła, głównie w Kol 1, 12-20 oraz w Tradycji Ojców Kościoła. Dlatego ks. Kozyra ma rację stwierdzając, że „każde... z powyższych dzieł przedstawia jedynie fragmentarycznie i tylko pod pewnym aspektem podjęty temat pierwszeństwa Chrystusa w Nowym Testamencie” (s. 21).

R. Schnackenburg, R.H. Fuller, M. Karrer, F. Hahn, O. Cullmann, H. Langkammer w Chrystologiach Nowego Testamentu nie zajmują się tytułami Chrystusa związanymi z Jego pierwszeństwem (Cullmann omówił zaledwie jedno określenie: *Archireus*). Pojedyncze tytuły Chrystusa związane z rdzeniem *arch* – były natomiast przedmiotem rozpraw monograficznych (np. *Archegos* był opracowywany przez P.G. Müllera i R. Rubinkiewicza; *Arche* przez A.R. Sikorę) lub artykułów w słownikach biblijnych. Ponieważ były one poświęcone pojedynczym tytułom, nie wyczerpały całościowo problemu. Ks. J. Kozyra miał więc w pełni prawo zająć się całościowo tą problematyką. Ze względu na ogrom materiału był też w pełni uprawniony do ograniczenia swych badań tylko do tekstów wyrażających ideę pierwszeństwa Chrystusa słowami pochodzącymi od rdzenia *arch*-.

Ks. Kozyra dobrze zakreślił pole swoich badań znajdując obszar, który nie jest jeszcze wystarczająco opracowany, co na terenie biblistyki wcale nie jest łatwe. Natomiast był zbyt oszczędny w słowach przy formułowaniu problemu swej pracy, stwierdzając jedynie na s. 20: *W niniejszym opracowaniu przedstawimy protologiczną funkcję określeń związanych z rdzeniem arch – ukazujących obraz Jezusa Chrystusa w pierwotnym przekazie apostołskim Nowego Testamentu*. Tę samą myśl wyraził również jednym zdaniem na s. 24: *Dlatego w niniejszej rozprawie postaramy się przedstawić ideę pierwszeństwa Chrystusa wyrażoną tylko przez słowa związane z rdzeniem arch – w tekstach Nowego Testamentu, będących świadectwem pierwotnego przekazu apostołskiego*. W pracach tego typu należałoby wyraźnie sformułować problem rozprawy.

Można dyskutować, czy autor właściwie rozumie podejście kanoniczne, o którym mówi dokument Papieskiej Komisji Biblijnej *Interpretacja Biblii w Kościele* z 1993 r. Otóż ks. Kozyra uważa, że stosuje podejście kanoniczne, gdy w rozdz. I w paragrafie II omawia określenia z rodziny *arch* – odniesione do Chrystusa (zob. s. 25 – Wstęp; s. 271 – Zakończenie oraz tytuł paragrafu II w rozdz. I i wprowadzenie do tego paragrafu, zawierające także informację o tym, co mówi dokument Papieskiej Komisji Biblijnej na temat podejścia kanonicznego).

Do czasu opublikowania dokumentu *Interpretacja Biblii w Kościele* podejście kanoniczne w Polsce teoretycznie nie było znane. Było jednak stosowane w praktyce w wielu monografiach. W polskich, naukowych rozprawach biblistycznych rzadko stosowano metody historyczno-krytyczne, również rzadko nowe metody analizy literackiej, natomiast najczęściej posługiwano się metodą biblijno-teolo-

giczną, którą – moim zdaniem – zgodnie z ostatnim dokumentem Papieskiej Komisji Biblijnej – można utożsamiać z podejściem kanonicznym.

Według dokumentu *Interpretacja Biblii w Kościele* podejście kanoniczne interpretuje każdy tekst biblijny w świetle kanonu Pisma Świętego, to znaczy Biblii przyjętej jako norma wiary przez społeczność wierzących. Stara się umiejscowić każdy tekst wewnątrz jednego planu Bożego celem osiągnięcia aktualizacji Pisma w naszych czasach.

Otóż ks. Kozyra w pierwszym rozdziale przedstawia znaczenie terminów wyrażających ideę pierwszeństwa najpierw w Biblii Hebrajskiej (rdzeń ro'š), a następnie w literaturze pozabiblijnej: klasycznej greckiej i hellenistyczno-judaistycznej oraz w Septuagincie. Jest to właściwe wprowadzenie do tego rodzaju pracy. Drugim etapem pracy w tym rozdziale jest zestawienie określeń z rodziny arch – odniesionych do Chrystusa (najpierw określeń nie będących tytułami Chrystusa, a następnie określeń będących tytułami), a następnie ukazanie znaczenia tych terminów. W trzecim paragrafie zestawione są określenia Chrystusa nie pochodzące od rdzenia arch-, ale także wyrażające ideę Jego pierwszeństwa.

W ten sposób w pierwszym rozdziale ukazane zostało znaczenie terminów wyrażających ideę pierwszeństwa w całej Biblii (czego domaga się podejście kanoniczne), z ukazaniem tła greckiej literatury pozabiblijnej oraz ze wskazaniem tekstów, w których te terminy odniesione zostały do Chrystusa. Autor opracował ten rozdział na podstawie słowników teologicznych, zwłaszcza: ThHAT, ThWAT, ThWNT, ExWNT, DBS, DCB (tłumaczenie: *Begriffs-Lexikon zum NT*), *Bibeltheologisches Wörterbuch*, red. J.B. Bauer i in. 1967³ i 1994⁴, *Enciclopedia Biblica*. Wykorzystał także słowniki filologiczne, zwłaszcza takich autorów jak G. Fohrer, W. Bauer, Z. Abramowiczówna, O. Jurewicz, R. Popowski oraz słowniki etymologiczne: H. Friska i E. Boisacqa. Od strony merytorycznej słowniki te absolutnie wystarczą do określenia znaczenia terminów greckich. Ks. Kozyra korzystał ze słowników w jęz. niemieckim, włoskim i polskim. W Bibliografii w dziale Słowniki filologiczne podaje także ważne słowniki: Liddell H.G., Scott R., *Greek-English Lexicon*, Oxford 1958 oraz *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, red. J. Lust i in., Stuttgart 1992-1996, ale z nich nie korzysta.

W rozdziale drugim autor zajmuje się tekstami zawierającymi terminy wyrażające pierwszeństwo Chrystusa omawiając je w porządku genetycznym, czyli w kolejności ich powstawania. Dlatego najpierw analizuje teksty zawarte w kerygmacie, czyli w mowach św. Piotra, diakona Filipa oraz Apollosa. W drugiej kolejności omawia teksty będące odpowiedzią na kerygmat apostołski, czyli wyznania wiary (aklamacje i homologie). W trzeciej kolejności analizie poddane zostały hymny chrystologiczne, a następnie pouczenia katechetyczne i parenetyczne.

Rozdz. II rozpoczyna krótkie wprowadzenie; także poszczególne formy literackie: mowy kerygmacyjne, wyznania wiary, hymny chrystologiczne oraz pouczenia

katechetyczne i parenetyczne zaopatrzone zostały we wprowadzenia; mają one charakter wprowadzający, ale dobrze informują czytelnika mniej obeznanego z tą problematyką. Szkoda, że rozdział (podobnie jak i pozostałych) nie kończy podsumowaniem.

W rozdz. II omówione więc zostały – w porządku genetycznym – teksty mów kerygmacyjnych, w których występują terminy *archomai* i *archegos*; wyznania wiary zawierające terminy: *archegos tes soterias*, *archieus*, *archon*, *arche*; hymny chrystologiczne zawierające wyrażenie *en arche* oraz *arche* i *archieus*; pouczenia katechetyczne i parenetyczne zawierające słowa *archein*, *arche* oraz tytuły: *aparche*, *archegos*, *archieus*, *archipoumen*. Teksty te pochodzą z różnych tradycji i różnych środowisk. W każdym przypadku ks. Kozyra określa miejsce danego tekstu w strukturze księgi nowotestamentalnej, uwzględnia jego formę literacką, stara się wskazać środowisko powstania oraz myśl teologiczną. Przeprowadzając te badania, autor opierał się na dobrych komentarzach oraz monografiach. Z komentarzy uwzględnił zwłaszcza serie: HThKNT, EKK oraz komentarze w jęz. polskim. Np. w odniesieniu do tekstów z Dz wykorzystał zwłaszcza komentarze: katolicki G. Schneidersa (HThKNT), ekumeniczny R. Pescha (EKK), ale odwołuje się także do protestanckiego komentara E. Haenchena (KEK). Cytuje także komentarze w jęz. polskim: E. Dąbrowskiego, K. Romaniuka. Komentarze te można uznać za najbardziej reprezentatywne dla egzegezy Dziejów Apostolskich. Ks. Kozyra wykorzystał także opracowania monograficzne dotyczące tych tekstów, zwłaszcza takich autorów jak O. Cullmann, U. Wilckens, M. Rese, M. Karrer, P.G. Müller, E. Kränkl, G.A. Galitis, G. Voss, R. Rubinkiewicz.

Niektóre spośród analizowanych przez ks. Kozyrę tekstów są przedmiotem ożywionych dyskusji biblistów. Do takich należy np. Prolog Ewangelii wg św. Jana; poddawany jest on wnikliwej krytyce literackiej oraz egzegezie. Autor referuje opinie wielu egzegetów na temat pochodzenia i struktury Prologu, takich jak R. Bultmann, E. Käsemann, R. Schnachenburg, E.L. Miller, O. Hofius, P. Gächter, H. Conzelmann, J. Jeremias, R. Bartnicki, M. Wolniewicz, A. Paciork, E. Haenchen, H. Langkammer, F. Gryglewicz, E. Szymanek, M.E. Boismard, J. Stępień, P. Borgen, S. Mędała, A. Feuillet, J.A.T. Robinson, P. Hofrichter, I. de la Potterie, W. Eltester, L. Stachowiak. Można nawet mieć wątpliwości, czy było konieczne referowanie tak wielu opinii, ale geneza tytułu chrystologicznego Logos w hymnie z Prologu Janowego jest rzeczywiście bardzo złożona, a przedstawienie tylu opinii świadczy o dokładności naukowej autora.

W rozdz. trzecim ks. Kozyra ukazuje pierwszeństwo i preeminencję Chrystusa według porządku historiozbowczego. Zgodne jest to z postulatami podejścia kanonicznego, które – według dokumentu Interpretacja Biblii w Kościele – *stara się*

umieścić każdy tekst wewnątrz jedyne go planu Bożego. Ta część rozprawy ks. Kozyry jest najbardziej egzegetyczna. Ujęcie historiozbawcze pierwszeństwa i preminencji Chrystusa wyrażonego terminami związanymi z rdzeniem arch – przedstawia też teologię protologii chrystologicznej.

Historiozbawcze spojrzenie na chrystologię Nowego Testamentu ukazuje Chrystusa od stworzenia, przez jego dzieło zbawcze dokonane na krzyżu, następnie przez aktualne panowanie Chrystusa nad światem po Jego zmartwychwstaniu, aż po końcowe uwielbienie na końcu czasów.

Rozdz. czwarty zawiera syntezę protologii chrystologicznej pierwotnej tradycji apostołskiej Nowego Testamentu. Najpierw ks. Kozyra zamieścił charakterystykę chrystologii pierwotnego przekazu apostołskiego. Ukazując tradycję apostołską Nowego Testamentu podał wiadomości wprowadzające, częściowo powtarzając to, co zamieścił w rozdz. drugim. Praca nie ucierpiałaby, gdyby tego krótkiego (s. 242-249) paragrafu nie było, choć z drugiej strony czytelnik mniej obeznany z tą problematyką otrzymuje tu cenne informacje. W drugim paragrafie tego rozdziału autor przedstawia protologiczne tytuły Chrystusa związane z rdzeniem arch – wśród innych tytułów chrystologicznych, ukazujących rolę Chrystusa w historii i dziełach zbawienia, a także wśród protologicznych tytułów Chrystusa nie związanych z arch-, ale ukazujących Jego rolę w historii zbawienia.

Bibliografia jest bardzo obszerna, starannie dobrana. Małe zastrzeżenia: niewłaściwe jest zamieszczenie w Bibliografii obok całych dzieł także tytułów rozdziałów lub artykułów z tychże dzieł. Dotyczy to m.in. H. Langkammera, S. Męda-li, K.H. Schelklego, J. Stępnia. Wystarczyłyby tytuły całych dzieł. Podobnie obok całych Słowników teologicznych (w dziale: Encyklopedie, Leksykony, Słowniki Biblijne) zamieszczone są artykuły z tych Słowników w Opracowaniach szczegółowych; w tym wypadku należało podać poszczególne artykuły. W Wykazie skrótów zamieszczone zostały m.in. skróty Słowników teologicznych, a tymczasem w Opracowaniach podawane są pełne ich nazwy (DBS, DCB, PSB, ThWAT, ThWNT).

Z uznaniem należy podkreślić to, że ks. Kozyra wykorzystał bardzo obszerną literaturę, także opracowania najnowsze. W ostatnich dwóch rozdziałach, mających teologiczny charakter, obok dzieł w jęz. niemieckim i włoskim, często korzystał, z opracowań głównie chrystologicznych, w jęz. francuskim, czasem także w jęz. angielskim. Wykazał się także gruntowną znajomością opracowań w jęz. polskim i często to ujawnia.

Za największe osiągnięcie rozprawy uważam całościowe opracowanie tekstów Nowego Testamentu zawierających określenia wyrażające pierwszeństwo i preminencję Chrystusa. Zostały one przeanalizowane w potrójnej perspektywie: w porządku genetycznym (w przypuszczalnej kolejności ich powstawania), historiozbawczej (w kontekście całych dzieł zbawienia), syntetycznie – na tle innych

chrystologicznych tytułów funkcjonalnych i ontologicznych. Dotąd istniały tylko fragmentaryczne opracowania tej problematyki.

W rozdziale pierwszym ks. Kozyra ukazał znaczenie terminów związanych z rdzeniem *arch-*, wyrażających ideę pierwszeństwa i preeminencji, na podstawie Słowników teologicznych i filologicznych, ale następnie samodzielnie dokonał syntezy określając ich pole semantyczne (zob. s. 46n. oraz 270n.).

Cenne są analizy znaczenia terminów z rodziny *arch* – występujące w mowach kerygmacyjnych, w homologiach, aklamacjach, hymnach chrystologicznych oraz w pouczeniach katechetycznych i kerygmacyjnych. Ukazanie ich w perspektywie historiozbowczej pozwala dostrzec wieloaspektowość wyjątkowości osoby Jezusa Chrystusa.

Ks. Roman Bartnicki

Ks. Antoni Paciorek, *Q-Ewangelia Galilejska*, Lublin: TN KUL 2001, ss. 420.

Monografia ks. Antoniego Paciorka „*Q-Ewangelia Galilejska*”, Lublin: TN KUL 2001, ss. 416, szczęśliwie zapełnia sporą lukę w fachowej literaturze polskiej dotyczącej tzw. synoptycznego źródła Q. Jedyna na ten temat niewielka publikacja książkowa ukazała się blisko dwadzieścia lat temu (Bp K. Roman i u k, *Co to jest źródło Q*, Warszawa: ATK 1983). Jeśli weźmie się pod uwagę fakt, że – według mojej wiedzy – wszyscy bibliści polscy nowotestamentalści (z wyjątkiem ks. A. Kowalczyka i ks. J. Homerskiego) w swych pracach opierają się na teorii dwóch źródeł (a przynajmniej zmodyfikowanej teorii dwóch źródeł), potrzeba obszernego i całościowego przedstawienia tego problemu staje się oczywista. Dzisiaj nie można już – jak na to wskazują najważniejsze obecnie komentarze do Mateusza i Łukasza – napisać komentarz do synoptyków, ani nawet zrozumieć taki komentarz bez w miarę jasnej wizji, czym jest Q. Zresztą nie idzie tu jedynie o kwestię komentarzy. Dokument Q daje także możliwość spojrzenia w najwcześniejsze lata istnienia chrześcijaństwa. Dla historyka ma to ogromne znaczenie. Z tych m.in. powodów omawiana publikacja wychodzi naprzeciw potrzebom i z pewnością znajdzie się w bibliotece każdego biblisty i nie tylko biblisty.

Praca składa się z trzech części i appendyksu (ss. 11-373) poprzedzonych wstępem wprowadzeniem (ss. 7-9), a zakończonych krótkim podsumowaniem (s.374), obszerną bibliografią (377-404), streszczeniem w języku francuskim (405-406) oraz skorowidzem osobowym (407-412).

Część pierwsza zatytułowana „*Istnienie i literacka specyfika Q*” wprowadza w problematykę literacką omawianego dokumentu. Ponieważ jest to wprowadze-